

แผนการจัดการเรียนรู้ ประจำบทที่ ๔

เรื่อง สถาบันพระมหากษัตริย์

ก. เนื้อหาสาระที่ศึกษา

สถาบันพระมหากษัตริย์

๑. ความหมายของสถาบันพระมหากษัตริย์
๒. วิวัฒนาการสถาบันพระมหากษัตริย์
๓. สถานะของพระมหากษัตริย์ไทย

ข. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เมื่อได้ศึกษาบทที่ ๔ จบแล้ว ผู้ศึกษามีความสามารถ

๑. อธิบายความหมายของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้
๒. อธิบายวิวัฒนาการสถาบันพระมหากษัตริย์ได้
๓. อธิบายสถานะของพระมหากษัตริย์ไทยได้

ค. กระบวนการเรียนรู้

๑. ผู้สอนเกริ่นนำเชื่อมโยงสถาบันพระมหากษัตริย์
๒. ผู้สอนใช้ประเด็นการซักถามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และเปิดโอกาสให้นิสิตตอบ สลับการสอนอยู่เสมอ
๓. นิสิตแสวงหาความรู้ใหม่จากเอกสารประกอบการสอน ซึ่งผู้สอนได้จัดเตรียมให้พร้อม อธิบายเพิ่มเติมประเด็นนั้นที่สงสัยให้ได้รับความรู้ที่ถูกต้อง
๔. ผู้สอนได้กระตุ้นให้นิสิตเกิดความสนใจ ต้องการความรู้ใหม่โดยแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างนิสิต
๕. ผู้สอนเสนอแนะให้นิสิตศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสืออื่น ๆ
๖. เมื่อศึกษาจบแล้ว ผู้สอนมอบหมายงานให้นิสิตค้นคว้าตอบกิจกรรมท้ายบทนำมาส่งในสัปดาห์ต่อไป
๗. ผู้สอนอธิบายสรุป “สถาบันพระมหากษัตริย์” อีกครั้ง เพื่อเป็นการทบทวนเนื้อหาสาระ และประเมินผลหลังการเรียนรู้

ง. แหล่งการเรียนรู้

๑. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
๒. หนังสือหรือตำราเกี่ยวกับรัฐศาสตร์/พุทธศาสตร์
๓. เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

จ. สื่อการเรียนการสอน

๑. เอกสารประกอบการสอนวิชา การเมืองกับการปกครองของไทย
๒. บอร์ดความรู้, หนังสือพิมพ์, และวารสารที่เกี่ยวกับการเมืองหรือการปกครองของไทย
๓. ใบงาน/งานที่มอบหมายอื่น ๆ

ฉ. การวัดผลและประเมินผล

๑. ด้านคุณธรรม จริยธรรม : ประเมินการสังเกตพฤติกรรม/การร่วมกิจกรรม/การแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียน
๒. ด้านความรู้ : ประเมินจากการตอบคำถาม/แสดงความคิดเห็น/ตรวจแบบทดสอบ
๓. ด้านทักษะทางปัญญา : ประเมินจากการนำเสนอผลงานเดี่ยว/งานกลุ่ม
๔. ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบที่ต้องพัฒนา : ประเมินผลการตนเอง การนำเสนอรายงานเป็นทีม และพฤติกรรมการทำงานเป็นทีม
๕. ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ต้องพัฒนา : ประเมินผลการค้นคว้า การอ้างอิง การทำรายงานเน้นข้อมูลเชิงตัวเลขและคำอธิบาย

บทที่ ๔

สถาบันพระมหากษัตริย์

๔.๑ ความนำ

สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันทางการเมืองที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่งของการเมืองกับการปกครองของไทยและดำรงอยู่คู่กับชาติไทยมาโดยตลอด สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางของสถาบันอื่น ๆ การรวมชาติ การปกครองการบริหาร การจัดระบบเศรษฐกิจและสังคม ค่านิยมและปทัสถานของสังคม ล้วนแต่มีจุดมุ่งไปสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ สังคมไทยในอดีตจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมโทรมก็มีผลมาจากสถาบันอันสำคัญนี้ นับตั้งแต่คนไทยได้เริ่มรวมกลุ่มสร้างเป็นชาติไทยขึ้นมา สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเสาหลักของสังคมการเมือง แม้จะมีการแปรเปลี่ยนไปในรูปแบบ แต่เนื้อหาสำคัญ ๆ ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นจุดรวมของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เป็นสถาบันถ่วงดุลไม่ให้เกิดการใช้อำนาจเผด็จการ หรืออำนาจผิดทำนองคลองธรรมอย่างเกินขอบเขต รวมทั้งหารพยุประดับประดาในกรณีเกิดช่องว่างอำนาจขึ้น การเข้าใจถึงวิวัฒนาการและความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์รวมทั้งบทบาทในแง่สถาบัน เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาการเมืองกับการปกครองของไทยในยุคปัจจุบัน สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันเก่าแก่ที่สุดที่คู่มากับชาติไทยตั้งแต่เริ่มสร้างชาติและเป็นสถาบันที่ประชาชนคนไทยเคารพเทิดทูนตลอดมาเป็นเวลาหลายร้อยปี บทบาทของ กษัตริย์เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ได้แก่ สมัยสุโขทัยกษัตริย์ทรงเป็นเสมือน “บิดา” จึงเรียกกษัตริย์ว่า “พ่อขุน”, สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ กษัตริย์ทรงมีบทบาทในฐานะ “เจ้าชีวิต” ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” และภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ บทบาทของกษัตริย์ลดลงไปโดยเป็นประมุขแต่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ^๑

สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่ได้รับความศรัทธาเลื่อมใสและฝังแน่นอยู่ในความทรงจำของประชาชนไทยทุกหมู่เหล่ามาเป็นเวลาหลายร้อยปีต่อเนื่องกันมาโดยมิได้ขาดสาย จนกล่าวได้ว่าสถาบันนี้เป็นสัญลักษณ์ชาติไทยและสถาบันของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีบทบาททางการเมืองการปกครอง จึงควรได้ทราบถึงความหมายของคำว่า “พระมหากษัตริย์” ให้กระจ่างชัดเป็นเบื้องต้น ดังนี้^๒

^๑ ลิขิต อธิเวศน์, การเมืองการปกครองของไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๗.

^๒ สุรพล สุขะพรหม, การเมืองกับการปกครองของไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๙.

๔.๒ ความหมายของสถาบันพระมหากษัตริย์

๔.๒.๑ ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า “กษัตริย์” เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “ชัตติยะ” แปลว่า นักรบ สำหรับพจนานุกรม จะให้ความหมายของคำว่า “กษัตริย์” หมายถึง นักรบหรือผู้ป้องกันภัย พระมหากษัตริย์ หากแปลตามรูปศัพท์ย่อมาหมายความว่า นักรบผู้ยิ่งใหญ่ ทั้งนี้เพราะคำว่า มหา แปลว่ายิ่งใหญ่ และ กษัตริย์ แปลว่า นักรบ แต่ถ้าจะถือตามความหมายที่ใช้กันอยู่ทั่วไป และ ตามความเข้าใจธรรมดาแล้ว พระมหากษัตริย์ ก็คือ พระเจ้าแผ่นดิน คติที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า พระมหากษัตริย์ นั้น เรารับมาจากภาษาสันสกฤตซึ่งมีความหมาย ๒ นัยแรก คือความหมาย ดังกล่าวข้างต้น คตินี้สืบเนื่องมาจากธรรมเนียมการใช้วรรณในอินเดียซึ่งถือว่า กษัตริย์ รวมถึงพวก นักรบด้วย และคติที่สอง หมายถึงผู้ปกครองแผ่นดินซึ่งสืบเนื่องมาจากคติมหาสมบัติ ซึ่งถือว่า มหาชนเป็นผู้เลือกกษัตริย์^๓

ศัพท์สำหรับเรียกพระมหากษัตริย์มีหลายรูป หลายคตินิยม แตกต่างกันไป เช่น ราช ราชา หรือ ราชน ซึ่งหมายถึงผู้ซบถน้อมจิตใจของผู้อื่นไว้ด้วยธรรม มหาสมบัติ หรืออเนกชน นิกร สโมสรสมบัติ ซึ่งมีนัยดังกล่าวแล้วข้างต้น จักรพรรดิ ซึ่งหมายถึงผู้ปกครองที่ปวงชนพึงใจและเป็นผู้ มีคุณธรรมสูง มีความหมายใกล้เคียงกัน ธรรมราชา อันหมายถึงผู้รักษาและปฏิบัติธรรม ทั้งเป็น ต้นเหตุแห่งความยุติธรรมทั้งมวล นอกจากนั้นก็มีคำว่า พระเจ้าอยู่หัว อันหมายถึงพระผู้เป็นผู้นำ หรือ ประมุขของประเทศ ทำนองที่สุดก็คือ คำว่า พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสืบเนื่องมาจากคตินิยมที่ว่า พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของแผ่นดิน (เขตคาม อธิปัตติ) ซึ่งอาจดูได้จากกฎหมาย ลักษณะเบ็ดเสร็จ ที่ประกาศในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๓^๔

สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ต่อสังคมและต่อการสืบทอดวัฒนธรรมของประชาชนชาวไทย ดังที่ ศาสตราจารย์ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร องคมนตรี ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยไว้อย่างน่าฟังว่า “สถาบันพระมหากษัตริย์เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเกิดชาติไทยและยังยืนยงอยู่ได้โดยตลอด เป็นสถาบันที่พาชาติไทยพ้นฝ่าอุปสรรคและวิกฤตการณ์นานัปการผ่านพ้นมาได้ ให้ความรุ่งเรืองแก่มหาชนตลอดเวลาอันยาวนาน พระมหากษัตริย์ได้ทรงทำหน้าที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง คือ ทรงเป็นสายสัมพันธ์เชื่อมวิญญานไทยในอดีต ผ่านปัจจุบันสู่อนาคต จากบรรพบุรุษสู่ผู้สืบสันดานตราบใดที่ผู้สืบเชื้อสายไทยยังไม่สิ้นไปจากโลก ตรานั้นพระมหากษัตริย์ก็ไม่มีวันเสื่อมสูญไปเช่นกัน”^๕

๔.๒.๒ ความหมายในทางการเมืองการปกครอง

แนวความคิดในทางการเมืองและการปกครองที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ แต่เดิมนั้น มี ๒ ประการ

^๓ธานินทร์ กรัยวิเชียร, พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๙), หน้า ๑-๓.

^๔สุรพล สุยะพรหม, อ้างแล้ว, หน้า ๖๑.

^๕รับข้อมูลจาก “<http://www.thaipoliticsgovernment.org/wiki>, p.๑.

ประการแรก ถือว่าพระมหากษัตริย์คือหัวหน้าครอบครัวใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดกับหมู่คณะ

ประการที่สอง ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐในทางการเมือง หรือเป็นผู้มีอำนาจปกครองสูงสุด ในต่างประเทศโดยเฉพาะยุโรปนั้น ถือหลักเทวสิทธิ (divine right of the king) อย่างเคร่งครัด กล่าวคือ ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยอย่างเด็ดขาด และมีอำนาจล้นพ้น (absolute) แต่ในประเทศไทยนั้น คตินิยมสมัยสุโขทัย มีลักษณะหนักไปในแนวแรก คือถือว่า พระมหากษัตริย์ เป็น พ่อเมือง มีคำขึ้นต้นพระนามว่า พ่อขุน ราษฎรมีความใกล้ชิดกับพระองค์ ถึงขนาดสั่งกระดิ่งถวายฎีกาได้ ครั้นถึงสมัยอยุธยาคตินิยมก็เปลี่ยนไป เพราะรับอิทธิพลจากขอมมากขึ้น พระมหากษัตริย์ จึงเป็น อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ คือประชาชนและเสนาอำมาตย์เลือกพระองค์ขึ้นปกครองประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้คติที่สองนี้จะสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวความคิดของไทยต่างกับของยุโรปตรงที่ว่า พระมหากษัตริย์ไทยมีลักษณะผสมทั้ง ๒ แนวความคิด กล่าวคือ พระองค์ไม่ใช่เทวดาอย่างเขมรหรือฝรั่ง และขณะเดียวกันก็ไม่ใช่คนธรรมดาสามัญ จึงอาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยไม่เคยมี เทวสิทธิของพระมหากษัตริย์ ดังที่เป็นอยู่ในยุโรปเลย ทั้งนี้ เพราะพระมหากษัตริย์ไทยมีนิติราชประเพณี ทศพิธราชธรรม และพระมโนธรรมกำกับอยู่ และทรงประทับอยู่กับราษฎรเสมอมา^๖

ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตยก็คือประมุขของประเทศ ซึ่งเป็นองค์พระผู้แทนของมวลชนในการใช้อำนาจอธิปไตยทางรัฐสภาคณะรัฐมนตรีและศาล ทรงมีพระราชอำนาจและพระราชภารกิจดังที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นพระผู้เอื้ออำนวยความสงบร่มเย็นแก่พสกนิกร ทั้งดบร้อนผ่อนทุกข์เข็ญ เมื่อมีมหันตภัยมากล้ากราย ทรงเป็นศูนย์รวมของไทยทั้งชาติ ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงแสดงธรรมว่าด้วยอนุภาพแห่งพระมหากษัตริย์ไว้ตอนหนึ่งว่า^๗

“เราทั้งหลายรวบรวมกันตั้งอยู่ได้เป็นอาณาจักรอย่างนี้ เพราะมีพระราชาปกครอง และต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน เหมือนร่างกายมีอวัยวะต่าง ๆ ทำธุระเนื่องด้วยศีรษะดังกล่าวแล้ว”

๔.๓ วิวัฒนาการสถาบันพระมหากษัตริย์

ในอดีตกษัตริย์จำเป็นต้องรบเพื่อขยายอาณาเขต หาเมืองขึ้น หาที่ทำกินให้ราษฎรหาที่อยู่โน้นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เมื่อได้บ้านได้เมือง ได้ผู้อยู่ได้ร่มโพธิสมภารแล้ว ก็ต้องแผ่барมีปกป้องคุ้มครองไม่ให้มีภัยใด ๆ มาเบียดเบียน นับแต่ภัยจากข้าศึกศัตรู จนกระทั่งภัยจากธรรมชาติหรือแม้แต่โรคภัยไข้เจ็บ ถ้ากษัตริย์ไม่สามารถป้องกันภัยเหล่านี้ได้ คนทั้งปวงก็จะกล่าวโทษกษัตริย์อย่างที่มีคำกล่าวว่า “ถ้าหากน้ำท่าไม่ดี ฝิป่าฝิเมืองมันวิ่งเข้าเมือง เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดโรคระบาดภัยทั้งหมดเกิดจากผู้ปกครองไม่เป็นธรรม” จึงเป็นความรับผิดชอบของกษัตริย์หรือขัตติยะมาตั้งแต่สมัยโบราณที่จะต้องรบให้ชนะ และป้องกันภัยแก่พลเมืองของตนให้จงได้^๘

^๖ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

^๗ สุรพล สุยะพรหม, อ้างแล้ว, หน้า ๕๙-๖๐.

^๘ รับข้อมูลจาก “<http://www.thaipoliticsgovernment.org/wiki>, p.๑.

๔.๓.๑ พระมหากษัตริย์ไทยสมัยสุโขทัย

สุโขทัยเป็นนครหลวงแห่งแรกของประชาชนเชื้อสายไทย สังคมไทยในยุคนี้มีลักษณะเป็นสังคมเผ่า มีความเกี่ยวพันและผูกพันกันอย่างหนาแน่นในสายโลหิต อาณาเขตของสุโขทัยในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ประกอบด้วยเมืองสุโขทัยและศรีสัชชนาลัยเท่านั้นต่อมาได้ขยายกว้างขวางขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ความสัมพันธ์ของประชาชนก็มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ทางใจอันเกิดจากความรู้สึกว่าเป็นคนสายเลือดเดียวกัน และอยู่ภายใต้การปกครองโดย “พ่อขุน” องค์เดียวกัน ตามหลักฐานศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช^๙

แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยนี้ ทรงเป็นผู้ครองนคร ซึ่งเป็นผู้ทรงสิทธิเหนืออาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง สิทธิการเป็นพระมหากษัตริย์สืบทอดโดยการสืบสันตติวงศ์ ประชาชนมีสิทธิเข้าถึงตัวผู้ปกครองแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นพระมหากษัตริย์ของชาวพุทธแท้ ๆ ไม่มีคตินิยมแบบพราหมณ์เข้ามาปะปน พอสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงจนถึงรัชกาลกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา เช่น พระมหาธรรมราชาลโย อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เริ่มเข้ามา กษัตริย์เริ่มเป็นเทพยดา แต่ก็ยังยึดศาสนาพุทธอยู่ จึงเป็นแค่ “ธรรมราชา” ซึ่งเป็นคำในศาสนาพุทธ เหมือนที่ใช้เรียกพระเจ้าอโศก แต่หลังจากนั้นเริ่มเป็น “รามาริบัติ”^{๑๐}

๔.๓.๒ พระมหากษัตริย์ไทยสมัยอยุธยา

เมื่อสิ้นกรุงสุโขทัย พระเจ้าอู่ทองได้สร้างกรุงศรีอยุธยา ศาสนาพราหมณ์เข้ามามีบทบาทอย่างมากโดยอิทธิพลของขอมและละโว้ ซึ่งถือว่ากษัตริย์คือพระผู้เป็นเจ้าอวตารมาเกิด พระเจ้าอู่ทองก็กลายเป็นสมเด็จพระรามาริบัติที่ ๑ รูปแบบของสถาบันพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาแตกต่างจากสมัยสุโขทัยอย่างมาก ระบอบการปกครองของอยุธยาเป็นระบอบการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์มีอำนาจเป็นล้นพ้น สังคมในสมัยอยุธยาขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์โดยตรง ซึ่งต่างกับสมัยสุโขทัยที่พระมหากษัตริย์ทรงปกครองราษฎรเยี่ยงบิดาปกครองบุตร แต่ในสมัยอยุธยาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของข้าโดยแท้ ตำแหน่งพระมหากษัตริย์เป็นตำแหน่งที่ช่วงชิงกันด้วยอำนาจทางทหาร แนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชาและทรงใช้พระราชอำนาจในฐานะที่ทรงเป็นสมมติเทพ กฎเกณฑ์ตลอดจนขนบประเพณีต่าง ๆ ได้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อรักษาสถานะเทวราชาของพระมหากษัตริย์ ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น^{๑๑}

๔.๓.๓ ไทยสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์จะต้องเป็นบุคคลที่ประชาชนยอมรับมากกว่าการที่จะปล่อยให้การเปลี่ยนแปลงดินเป็นผลของการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างเชื้อสายของพระมหากษัตริย์ เช่น ในสมัยอยุธยา แนวความคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ เชื่อมั่นว่าพระมหากษัตริย์ทรงตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม จึงทรงเป็นที่พึ่งของราษฎรมาโดยตลอด ทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขสืบมาทุกยุคสมัย พระมหากษัตริย์ได้รับการยอมรับจากอาณาประชาราษฎร์ ซึ่งมีผล

^๙ รับข้อมูลจาก “<http://www.thaipoliticsgovernment.org/wiki>, p.๓.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ให้พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ในฐานะที่พระองค์ทรงใช้กำลังทหารหรืออาวุธบังคับเอาตามที่ทรงมีพระราชประสงค์^{๑๒}

๔.๓.๔ พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย

ประเทศไทยหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้กราบบังคมทูล ฯ ร้องขอให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญ และขอให้ทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ โดยไม่มีผู้ใดลงนามรับสนองพระบรมราชโองการเลย

ในทางกฎหมายมหาชน ต้องถือว่า ทรงสมัคพระราชหฤทัยจำกัดพระองค์เองอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญที่พระราชทานนั้น ทั้งนี้ เพื่อให้ราษฎรทั้งปวงปกครองกันเอง ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาทรงสละราชสมบัติตอนหนึ่ง ความว่า “ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่เดิมให้แก่ราษฎรทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใดคณะใดโดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร์” นับแต่นั้นเป็นต้นมา ประเทศไทยก็มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตราเป็นกฎหมาย^{๑๓}

ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของไทยมีหลักการสำคัญเหมือนของอังกฤษ แต่รายละเอียดของพระราชอำนาจและพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ไทยอาจแตกต่างจากของอังกฤษอยู่บ้าง เพราะมีจารีตการปกครองที่ต่างกัน ตามหลักกฎหมายอังกฤษถือว่าพระมหากษัตริย์ในรัฐสภา (King in Parliament) เป็นองค์อธิปัตย์ ผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินอังกฤษ มีอำนาจที่จะออกกฎหมายหรือไม่ก็ได้ เรียกหลักการนี้ว่า อำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ในรัฐสภา (sovereignty of king in parliament) กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ในรัฐสภาทรงตราขึ้นจึงมีฐานะสูงสุด เพราะอังกฤษไม่มีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรที่เป็นกฎหมายสูงสุดอยู่เหนือพระมหากษัตริย์และรัฐสภา

สำหรับประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจของพระองค์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม ทรงตรารัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดขึ้นจำกัด พระราชอำนาจของพระองค์เอง โดยทรงยอมอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และพระราชทานอำนาจสูงสุดไปสู่ปวงชนชาวไทย แต่เนื่องจากปวงชนชาวไทยมีจำนวนมากและไม่อาจใช้อำนาจนั้นโดยตรง หากแต่ต้องเลือกผู้แทนมาทำการแทนรัฐธรรมนูญเกือบทุกฉบับจึงบัญญัติว่า “อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตามกฎหมายนั้น อำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศนั้น อยู่ที่พระมหากษัตริย์และประชาชน ทำนองเดียวกับที่อังกฤษถือเป็นหลักกฎหมายว่า พระมหากษัตริย์และรัฐสภาเป็นองค์อธิปัตย์นั่นเอง

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

ในอดีตกาลนั้น พระมหากษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดินของไทย ทรงเป็นประมุขและผู้นำในทางจิตใจของประชาชน ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดแต่เพียงพระองค์เดียว ไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมาย การเลิกกฎหมาย การตัดสินคดี เราเรียกการปกครองลักษณะนี้ว่าเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ซึ่งหมายถึง ราชาธิปไตยเหนือกฎหมาย หรือการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดล้นพ้นแต่เพียงพระองค์เดียว ปราศจากข้อก้ำกั้นใด ๆ ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบนี้มาจนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitution Monarchy) ซึ่งมีประเทศอังกฤษ เป็นต้นแบบมาช้านาน^{๑๔}

ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย และมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขด้วยเหตุผลที่ว่า

๑. พระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่มาแห่งเกียรติศักดิ์ เพราะทรงมีพระราชตระกูลสูงย่อมทำให้เกิดความไว้วางใจและศรัทธาต่อพระองค์ สมคากล่าวที่ว่า “พระราชาเป็นสง่าแห่งแว่นแคว้น”

๒. เหตุที่ทรงรับตำแหน่ง เพราะสืบราชสันตติวงศ์ ไม่ใช่เพราะคะแนนเสียงจากผู้ใด จึงทำให้ทรงเป็นกลางทางการเมืองได้อย่างแท้จริง มีผลให้ทรงประสานผลประโยชน์ของชาติลุล่วงได้ด้วยดี

๓. เพราะทรงเป็นประมุขของประเทศอย่างถาวร ทำให้ทรงมีโอกาสสะสมประสบการณ์ มีพระปรีชาสามารถ เข้าพระราชหฤทัยถึงปัญหาของการบริหารราชการ

๔. ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความเป็นชาติและความสามัคคีของคนในชาติ ในขณะที่นักการเมืองอื่นไม่สามารถทำได้ เพราะเมื่อมีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องก็อาจเกิดความขัดแย้งกันได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งกำหนดพระราชอำนาจที่จำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญของประเทศไทย พระองค์ก็ไม่จำเป็นต้องทรงมี พระราชกรณียกิจมากมายที่มีได้กำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของภาระหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด ถึงกระนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับทรงนิยามพระราชกรณียกิจของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ไทยคือ การบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรทุกหมู่เหล่าในแผ่นดินไทย พระองค์ทรงเลือกที่จะเป็นพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพสกนิกรของพระองค์ตลอดเวลา จะเห็นได้ว่า คนไทยกับพระมหากษัตริย์นั้นคู่กันมาตั้งแต่เป็นชาติไทยแล้วไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จึงได้ดำรงสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ แต่ให้ทรงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ

เมื่อรัฐธรรมนูญตกลงในหลักการที่จะให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติแล้ว ก็จำเป็นต้องถวายนามถวายความเคารพยกย่องพระราชฐานะตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๕๐ จึงบัญญัติว่า “มาตรา ๘ องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้และกำหนดโดยปริยายว่า พระมหากษัตริย์จะต้องทรงอยู่เหนือการเมือง หมวด ๒ พระมหากษัตริย์ มาตรา ๕-๒๕

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

กล่าวคือ ต้องวางพระองค์เป็นกลาง ไม่เข้ากับพรรคการเมืองใด การปรีกษาราชการแผ่นดินต้องทรงกระทำกับคณะรัฐมนตรีหรือคณะองคมนตรีเท่านั้น และจะต้องทรงปลีกพระองค์จากปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมือง คือไม่ทรงวิพากษ์วิจารณ์สถานการณ์ทางการเมืองในที่สาธารณะในทางกลับกัน ย่อมถือเป็นมารยาททางการเมืองว่า

นักการเมืองจะไม่อ้างถึงพระมหากษัตริย์ว่า ทรงพระกรุณาแก่ตนเป็นพิเศษอย่างใด รวมทั้งไม่นำพระราชกระแสพระราชดำริทางการเมืองออกเผยแพร่ต่อสาธารณชนโดยเด็ดขาด

พระราชอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยยังคงมีพระราชอำนาจที่จะพระราชทานพระราชดำริเป็นการเตือนสติแก่รัฐสภา รัฐสภาต้องพิจารณาทบทวนร่างกฎหมายนั้นเป็นกรณีพิเศษ ใช้คะแนนเสียงข้างมาก และอำนาจในการชี้ขาดขั้นสุดท้ายก็เป็นของรัฐสภาซึ่งเป็นตัวแทนประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตย

๔.๓ สถานะของพระมหากษัตริย์ไทย

ในช่วงประวัติศาสตร์นับประมาณเจ็ดร้อยกว่าปีของชนเผ่าไทยในแหลมทองนี้ สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย มีลักษณะแตกต่างไปจากสถาบันกษัตริย์ในยุโรปและลักษณะการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยนี้ หากพิจารณาจัดลักษณะโดยคร่าว ๆ แล้วอาจแบ่งได้ ๒ ลักษณะ^{๑๕} คือ

๑. สถาบันพระมหากษัตริย์ลักษณะพ่อขุน หรือพ่อปกครองลูก
๒. สถาบันพระมหากษัตริย์ลักษณะ เทวราชา

สถาบันพระมหากษัตริย์ลักษณะ ประชาธิปไตย หรือ พระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

๔.๓.๑ สถาบันพระมหากษัตริย์ลักษณะพ่อขุน หรือพ่อปกครองลูก

สมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ มีฐานะเป็น “พ่อเมือง” หรือ “พ่อขุน” เปรียบเสมือนบิดาของประชาชน และทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ดุจ “บิดาปกครองบุตร” พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาททรงรับข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยความยุติธรรม ทรงส่งเสริมศีลธรรมจรรยาและวิชาความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมือง และเป็นผู้นำในการปกป้องบ้านเมืองให้พ้นจากศัตรูภายนอกด้วย

เมื่อพระราชอาณาเขตแผ่ขยายออก มีเมืองอื่น ๆ ทั้งที่อยู่ในเขตแดนของไทยเองและที่เป็นของชนต่างชาติเข้ามารวมอยู่ใต้การปกครองมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้ในราวปลายสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ ทรงมีฐานะเปลี่ยนจากบิดามาเป็น “มหาธรรมราชาธิราช” มิใช่เป็น “พ่อขุน”

^{๑๕} จรูญ สุภาพและรุ่งพงษ์ ชัยนาม, หน่วยที่ ๘ สถาบันพระมหากษัตริย์, ในเอกสารการสอนชุดวิชา สถาบันและกระบวนการทางการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐๖.

ดั่งจารีตประเพณีการปกครองที่มีมาแต่เดิม ซึ่งหมายความว่า ความสัมพันธ์ระหว่างองค์พระมหากษัตริย์กับราษฎรก็ห่างจากกัน^{๑๖}

๔.๓.๒ สถาบันพระมหากษัตริย์ลักษณะ เทวราชา

สมัยอยุธยา บทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองอาณาจักรเปลี่ยนไปเป็นแบบที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “สมมติเทพ” ตามคติพราหมณ์ที่ได้รับจากขอม ซึ่งคตินี้ขอมได้รับมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ไทยยังรับเอาคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ มาจากมอญที่ยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็น “เทวราช” ซึ่งมอญก็ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่งเช่นกัน เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพเช่นนี้ พระบรมราชโองการซึ่งแต่ก่อนเป็นแต่เพียงคำสั่งของผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน มาถึงสมัยนี้ได้กลายเป็นเทวโองการซึ่งมนุษย์ธรรมดา ไม่อยู่ในฐานะจะขัดแย้งหรือแสดงความคิดเห็นใด ๆ ทั้งสิ้น มีการกำหนดราชาศัพท์ พระราชประเพณีและกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ได้ทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้อย่างสลับซับซ้อน ซึ่งเรียกว่า กฎมณเฑียรบาล

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีการแต่งตั้งตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือที่เรียกกันอย่างสามัญว่า “วังหน้า” ซึ่งมีฐานะเท่ากับตำแหน่งพระมหาอุปราชนั่นเอง พระราชวงศ์ที่ได้รับตำแหน่งวังหน้านี้ ทุกพระองค์เป็นพระอนุชาของพระมหากษัตริย์ จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้มีตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารขึ้นแทนตำแหน่งวังหน้า โดยให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาชิรณหิศจิตดำรงตำแหน่งนี้เป็นพระองค์แรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ เพื่อสืบราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไป

อย่างไรก็ตาม พระบรมเดชานุภาพมิได้ลดน้อยลงไป ประชาชนคนไทยยังคงให้ความรักความศรัทธาและความจงรักภักดีเหมือนสมัยที่ผ่านมา โดยรัฐธรรมนูญทุกฉบับจะระบุฐานะของ กษัตริย์ไว้ว่า **“พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้”**

ภาพ สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรี

^{๑๖} วนิดา เสรีเศรษฐ และคณะ, สังคมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓-๒๔.

๔.๔ สรุปท้ายบท

รัฐธรรมนูญ แปลว่า ระเบียบอำนาจหน้าที่ และ รัฐ แปลว่า การปกครองแผ่นดิน เป็นคำที่ดัดแปลงมาจากวลีที่ว่า พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน เพื่อให้กะทัดรัดขึ้น สำหรับประเทศไทยนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายแม่บทสูงสุดในการปกครองประเทศหลายฉบับ เริ่มตั้งแต่พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นฉบับแรก จนกระทั่งถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งเป็นฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน นับดูแล้วรวมฉบับปัจจุบันด้วย ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญ ๑๘ ฉบับ ในเวลา ๗๕ ปี เฉลี่ยแล้วรัฐธรรมนูญไทยเปลี่ยนทุก ๔ ปี

คำถามประจำบท

๑. สถาบันพระมหากษัตริย์ตามความหมายของรูปศัพท์ หมายถึง
๒. สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ต่อสังคมและการสืบทอดวัฒนธรรมของประชาชนชาวไทย
๓. วิวัฒนาการสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างไร อธิบายโดยละเอียด
๔. สถานะของพระมหากษัตริย์ไทย มีกี่ลักษณะ จงอธิบาย
๕. สถาบันพระมหากษัตริย์มีความสำคัญอย่างไรตามทัศนคติของนิสิต

เอกสารอ้างอิงประจําบท

จรรยา สุภาพและรุ่งพงษ์ ชัยนาม, **หน่วยที่ ๘ สถาบันพระมหากษัตริย์**,ในเอกสารการสอนชุดวิชา
สถาบันและกระบวนการทางการเมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ๒๕๓๙.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๑๙.

ลิขิต อีร์เวคิน. **การเมืองการปกครองของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๙.

วนิดา เสรีเศรษฐ และคณะ. **สังคมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

สุรพล สุษะพรหม. **การเมืองกับการปกครองของไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

